

Федулова Л.І.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу технологічного прогнозування
та інноваційної політики
ДУ “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД: ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ Й ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИК

Розглянуто тенденції фінансування інноваційно-технологічного розвитку економіки та запропоновано шляхи використання інструментів фінансової й інвестиційної політик для забезпечення технологічної модернізації реального сектору економіки.

The tendencies of financing innovative and technological to development of economy are considered and the ways of using the instruments of financial and investment policy are offered for providing technological modernization in the real sector of economy.

Ключові слова: фінансові інновації, фінансова політика, інвестиційна політика, технологічна модернізація промисловості, інститути розвитку.

Питання фінансової стабільності й пошуку методів та інструментів її забезпечення не сходять з порядку денного більшості урядових структур світу. Адже наслідки останньої глобальної фінансово-економічної кризи так і не були подолані, до того ж є цілком реальною загроза нових потрясінь, оскільки, хоч і було запроваджено дієві механізми регулювання глобальних фінансових потоків, вагомих кроків у бік реального сектору економіки так і не зроблено.

В науковій літературі наприкінці 2008-го та весь 2009 р. досить активно аналізувалися причини кризових явищ. З'ясовано, що більшість недавніх інновацій у фінансовій системі була спрямована на підвищення короткострокових прибутків фінансового сектору, а не на вдосконалення діяльності фінансових ринків щодо виконання ними своїх основних функцій — управління ризиками й розподілу капіталу. Крім того, інновації стали однією з причин фінансової нестабільності¹, а з позиції економіки загалом деякі з них мали вкрай негативний ефект. Поява значної кількості фінансових інструментів, спекулятивна політика найбільших інвестиційних банків світу, крах масових програм іпотечного кредитування в США та інші негативні явища призвели до кризи фінансової сфери. Її перші ознаки з'явилися влітку 2007 р., а восени 2008-го криза досягла апогею.

Автор погоджується з висновками експертів, які вважають, що остання криза тільки виглядає суто монетарною. Насправді вона викликана падінням продуктивності провідної економіки нашого часу.

¹ Доклад Стиглиця о реформе международной валютно-финансовой системы: уроки глобального кризиса: Доклад Комиссии финансовых экспертов ООН. — М.: Междунар. отношения, 2010. — 328 с.

У відповідь на ринковий хаос уряди багатьох країн виділили колосальні кошти приватним кредитно-фінансовим установам, щоб забезпечити фінансові гарантії для стабілізації ринків. Їм також доводилося коригувати вжиті заходи з огляду на реакцію ринків на державне втручання. Поширення наслідків проблеми змусило уряди діяти спільно й швидко та вдаватися до численних консультацій.

Утім, водночас, як зазначає К. Перес, “...ті, хто вивчав фінанси й, зокрема, фінансові кризи, рідко приділяють увагу реальній економіці виробництва товарів і послуг, також ігноруючи технологію та пов’язані з її прогресом інвестиційні можливості. ...ці упущення пов’язані з тим, що найбільші бульбашки, як правило, виникають, коли фінансовий капітал практично відокремився від реальної економіки та живе власним життям”².

Події й наслідки останньої світової фінансово-економічної кризи змусили звернути увагу на фінансові інновації з погляду пошуку інструментів економічного зростання на якісній основі. Дуже влучним, на нашу думку, є вислів із цього приводу відомого російського вченого С. Глазьева: “Особливістю останньої кризи є виключно великий розмах фінансових флуктуацій, що підживлюються глобальними фінансовими пірамідами боргових зобов’язань емісійних центрів світових валют. Входження цих пірамід (передусім казначейських зобов’язань США та позабалансових деривативів американських фінансових інститутів) у фазу саморуйнування пов’язане з вичерпанням можливостей економічного зростання на основі існуючого технологічного укладу”³.

У цьому контексті потрібно, зокрема, враховувати такі ключові питання. Згідно з теорією економічної динаміки, два перших десятиліття XXI ст. є періодом спадної хвилі п’ятого кондратьєвського циклу та зниження ефективності пов’язаного з ним технологічного укладу. Прогнозується, що в найближчій перспективі (в 2010—2025 рр.) світ очікує ряд глобальних криз, перші ознаки яких ми спостерігаємо сьогодні. Насамперед це глибші, ніж у 2007—2008 рр., економічна й інноваційно-технологічна кризи, пов’язані з майбутньою зміною кондратьєвського циклу в 2020-х рр. (початок шостого технологічного укладу). Стають помітними ознаки екологічної, продовольчої й геополітичної криз. Вони спричинені, зокрема, прискореним зростанням споживання викопного палива (нафти, газу й вугілля), посиленням теплового забруднення навколишнього середовища, браком продовольства, що призводить до подальшого підвищення цін на продукти харчування⁴.

² Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Пер. с англ. Ф.В. Маевского. — М.: Дело АНХ, 2011. — С. 19.

³ Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобальной кризиса. — М.: Экономика, 2010. — 255 с.

⁴ Що стосується ролі фінансів у зазначених процесах, то зв’язок між технологічним розвитком і фінансовими інноваціями знову знаходимо в класичній праці К. Перес, яка, зокрема,

Для подолання останньої кризи провідні країни світу взяли курс на інноваційний розвиток національних економік на основі впровадження передових науково-технологічних досягнень, що стосуються “зелених” технологій, відкритих інновацій, перспективних розробок шостого й сьомого технологічних укладів, які мають соціальну спрямованість. Зокрема, останніми роками ряд країн запустив спеціальні програми, спрямовані на подолання труднощів із фінансуванням інноваційних проектів компаній на ранніх стадіях розвитку, інститутів, включаючи іноземні фірми й державні організації. Прогнозні значення базових показників розвитку ключових технологій новітнього технологічного укладу — нанотехнологій у економічно розвинутих країнах (табл. 1) свідчать про серйозність обраного шляху.

Таблиця 1. Прогнозні значення базових показників розвитку нанотехнологій у економічно розвинутих країнах, 2001—2015 рр.

Показник	2001	2002	2005	2010	2015
Обсяг світового ринку продукції наноіндустрії, млрд дол. США	36,0	62,4	108,0	264,0	1 300,0
Витрати країн на НДДКР у сфері нанотехнологій, млрд дол. США	2,9	5,2	9,0	21,1	104,0
Бюджетні витрати країн на НДДКР у сфері нанотехнологій, млрд дол. США	1,5	2,35	4,1	—	—
Частка бюджетних коштів на НДДКР у загальних витратах країн, %	0,51	0,45	0,45	—	—
Наукомісткість продукції наноіндустрії, %	8,6	8,3	8,3	8,0	8,0

Джерело: Main Science and Technology Indicators. — Vol. 2008/1. — OECD, 2008. — 105 p.

Фінансові ринки, на відміну від інших, повинні більшою мірою орієнтуватися на інноваційні стратегії, й особливо з метою зниження пов’язаних із інноваціями ризиків для суспільства з допомогою системи регулювання й стандартів. Саме це спостерігалось в Європі: поки інновації у фінансовій сфері трансформували державні й приватні інститути, країни розробляли та впроваджували власні інноваційні стратегії. Скрізь, за винятком Франції, це відбулося ще до того, як у 2008 р. ринок продемонстрував зростання волатильності, тож політика країн ОЕСР у сфері інновацій була відповіддю на інші виклики, переважно пов’язані з ефектами процесу глобалізації⁵.

зазначає: “Для досягнення нового процвітання необхідні інновації у фінансовій сфері, що підтримують спільну діяльність у рамках нової парадигми. Як і для всіх інновацій, не так важлива дата їх першої появи, як період інтенсивного поширення. За весь інсталяційний період кожної великої хвилі число інновацій у сфері фінансів збільшується в чотири рази. ... Експансія парадигми на все нові й нові галузі економіки під час періоду розгортання іноді вимагає варіювання коштів та інструментів разом із іншими елементами бізнес-практики, що розвивається. Це може включати такі інновації в типах грошей, банківських послуг, форм кредитування або фінансування, які сприяють адаптації нової парадигми до всіх сфер економіки в кожній країні й по всьому світу. Подібного роду інновації тісно пов’язані з тими заходами суспільної політики (національної й міжнародної), що будуть встановлювати правила гри та інституціональну структуру для банківської й фінансової діяльності. Наприклад, тільки-но Бреттон-Вудс перетворив американський долар на “золотий еквівалент” наприкінці Другої світової війни, міжнародні фінанси пристосувалися й виробили відповідні практичні норми”.

⁵ *Голт Ф.* Инновационная стратегия ОЭСР: достижение новых ценностей // Форсайт. — 2009. — № 1 (9). — С. 16—28.

Напередодні кризи в більшості інноваційних економік держава першою серед структурних елементів національної інноваційної системи здійснила перехід від адміністративно-відомчих форм фінансування, організації й управління НДДКР у власних лабораторіях до програмно-цільових. Реалізовувалися заклики урядів до відповідного поєднання прямих і непрямих інструментів, таких як податкові знижки, пряма підтримка та добре організована й підготовлена громадськість — приватні товариства, що підтримують окремі інноваційні групи та надають об'єктивну оцінку суспільної підтримки. Формування фондів програмного фінансування, керованих автономно, сприяло послабленню адміністративної залежності виконавців НДДКР, підвищенню їх ініціативності, розвитку різних форм кооперації й інтеграційних процесів.

У грудні 2008 р. ОЕСР підготовлено рекомендації, що відображають основні підходи цієї організації до боротьби з фінансовою й економічною кризою. Рекомендації ОЕСР зведені в єдиний документ “Стратегічна відповідь ОЕСР на фінансову й економічну кризу: внесок у глобальні зусилля”⁶ та ґрунтуються не тільки на правових інструментах, а й на поточних результатах досліджень і проектів різних комітетів організації та національних відомств країн-членів. Зазначений документ підготовлений для надання реальної підтримки Плану дій Великої двадцятки (G20 Action Plan) щодо підвищення ефективності механізмів управління для відновлення економічного зростання та досягнення стабільності⁷. В узагальненому вигляді основні інструменти, передбачені стратегією ОЕСР, наведені в табл. 2.

У США бюджетне фінансування інноваційно-технологічних проектів у аспекті стимулювання технологічної модернізації в промисловості активніше використовувалося в 2009 р., що пов'язано з розумінням забезпечення державної підтримки національної інноваційної системи через упровадження великих інноваційно-технологічних проектів: увесь обсяг бюджетних видатків збільшився з 138,1 млрд дол. у 2007 р. до 142,6 млрд у 2009-му. В період загострення глобальної кризи (2009 р.) у США бюджетна підтримка помітно активізувалася за такими напрямками: космічна галузь (9,7 млрд дол. у 2009 р. проти 9,0 млрд у 2007-му); фундаментальні дослідження (9,0 і 7,8 млрд дол.); енергетика (2,5 і 1,9 млрд дол.)⁸.

Водночас прогнозується, що глобальний обсяг венчурного інвестування залишиться незмінним (близько 35 млрд дол.), оскільки зараз КНР, Індія та Європа пропонують цілком привабливі об'єкти для інвестицій у інноваційний розвиток⁹.

⁶ OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis. Contributions to the global effort. — OECD, 2009: [Електр. ресурс]. — <http://www.oecd.org/dataoecd/33/57/42061463.pdf>.

⁷ Declaration and Action Plan from the G20 Washington Summit, 15 November 2008: [Електр. ресурс]. — http://www.g20.org/Documents/g20_summit_declaration.pdf; The G20 Leaders Summit on Financial Markets and the World Economy (November 14–15, 2008, Washington DC) / Ed. by J.J. Kirton: [Електр. ресурс]. — <http://www.g20.utoronto.ca/g20leadersbook/index.html>.

⁸ За даними журналу “R&D” (грудень 2009 р., с. 3).

⁹ Deloitte Touche Tohmatsu. Global Trends in Venture Capital: 2009 Global Report: [Електр. ресурс]. — <http://www.deloitte.com/us/2009vcsurvey>.

Таблиця 2. Основні інструменти Стратегічної відповіді ОЕСР

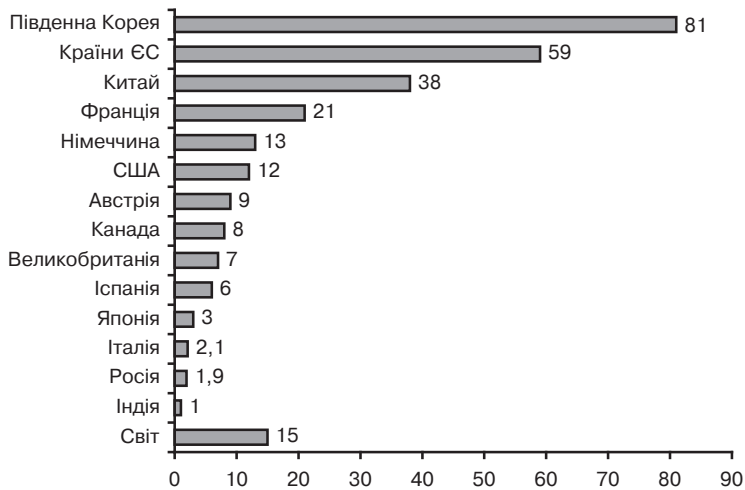
Напрями застосування інструментів	Дії (actions, A) (зобов'язання, інструменти)	Політичні рекомендації (policy recom- mendations, R)	Моніторинг/ контроль (monitoring/ surveillance, S)
Фінанси, конкуренція й управління			
Стимулювання	+	+	+
Корпоративне управління		+	+
Оподаткування	+	+	
Бізнес-середовище та конкурентна політика		+	+
Захист споживачів та освіта		+	
Якість регулятивного менеджменту	+	+	
Стійке довгострокове економічне зростання			
Збереження відкритості ринків	+	+	+
Макроекономічна, податкова політика та політика у сфері зайнятості для забезпечення стабільності й стійкості		+	+
Сприяння ширшому використанню екологічно безпечних та інноваційних стратегій для досягнення економічного зростання		+	+
Підвищення ефективності допомоги розвитку	+	+	+
Забезпечення балансу між ринком і державною політикою та поступове зменшення державного втручання		+	+

Джерело: OECD Strategic Response to the Financial and Economic Crisis. Contributions to the global effort. — OECD, 2009: [Електр. ресурс]. — <http://www.oecd.org/dataoecd/33/57/42061463.pdf>.

Останнім часом особлива роль відводиться політиці активного сприяння з боку держави розвитку енергоефективних і енергозберігаючих технологій та виробництв, поновлюваної енергетики, а також енергетичної й транспортної інфраструктури. На ці потреби виділяється значна, а в ряді випадків переважна, частина коштів, оскільки саме зазначені сегменти економіки відрізняються підвищеним інноваційним потенціалом та мультиплікатором створення робочих місць і виробництва доданої вартості¹⁰.

Інвестиції провідних країн світу на розвиток названих напрямів оцінюються в 430 млрд дол., що становить близько 15 % сукупних видатків на антикризові програми. Зокрема, в Японії ця частка менша від 3 %, Великобританії — 7 %, у США — 12 %, Німеччині — 13 %, Франції — 21 %, Китаї — 38 %, а в Південній Кореї — аж 81 % (рис. 1).

¹⁰ Сьогодні в США на “зелені” інвестиції припадає близько 3 трлн дол. — майже 11 % усіх інвестиційних активів США, оцінюваних у 25 трлн дол. Дедалі більше заможних людей розглядають “чисті” інвестиції як основну бізнес-ідею для своїх майбутніх капіталовкладень. Так, швейцарський банк “Pictet & Cie” керує найбільшим у світі фондом води обсягом 4 млрд дол., інвестуючи в технології очищення й системи постачання води. Перший мільярдер, що заробив “дев’ять нулів” завдяки “зеленим” інвестиціям, екс-віце-президент США Альберт Гор є партнером у венчурній компанії Силіконової долини, що інвестує в “Silver Spring Networks” — невелику компанію в Каліфорнії, яка займається розробкою технології, котра дає змогу відслідковувати споживання електрики в побуті, що робить роботу електромереж ефективнішою.

Джерело: Harvey F. The Green New Deal: A Massive Injection of Clean Energy Cash // Financial Times. — 2009. — 13 March: [Електр. ресурс]. — <http://www.hsbc.research.com>.

Рис. 1. Частка витрат на розвиток “чистих” технологій у антикризових програмах країн світу, %

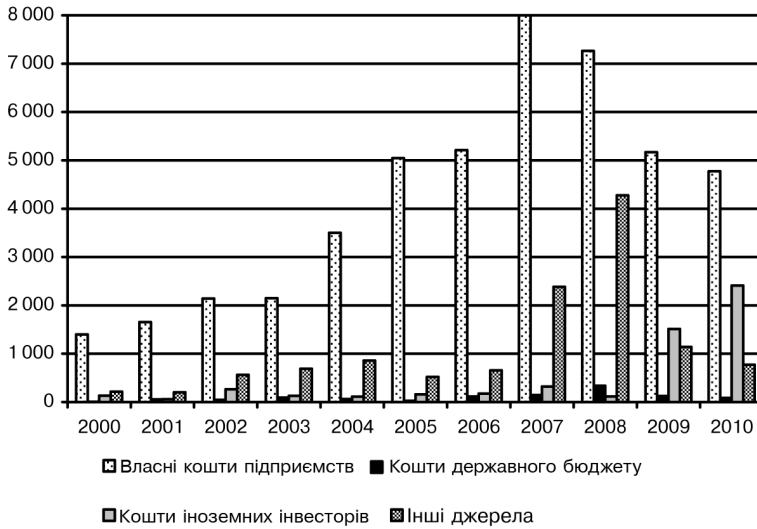
Великі ТНК залишаються головною рушійною силою інноваційних процесів у світі. Саме вони реалізують проекти, спрямовані на розробку й глобальне комерційне освоєння нових напрямів науково-технологічного розвитку.

Не дивно, що основну частину інноваційного бізнесу планети контролюють лише 1000 фірм¹¹, переважно з так званої тріади — США, країн ЄС і Японії. Зокрема, за витратами на дослідження й розробки (R & D) до першої корпоративної десятки входять “Toyota” (Японія, автомобілебудування); “General Motors” (США, автомобілебудування); “Pfizer” (США, фармацевтика); “Nokia” (Фінляндія, телекомунікаційний сектор); “Johnson & Johnson” (США, фармацевтика); “Ford” (США, автомобілебудування); “Microsoft” (США, інформатика); “Roche” (Швейцарія, фармацевтика); “Samsung” (Корея, багатогалузева ТНК, електроніка, IT-продукти, побутова техніка тощо); “Glaxo Smith Kline” (Великобританія — США, фармацевтика).

В Україні такої статистики офіційно не існує, натомість маємо загалом стабільний процес (рис. 2). Традиційно основним джерелом фінансування технологічних інновацій є власні кошти підприємств, проте в 2008 р. значно збільшилося фінансування з держбюджету, а в 2009—2010 рр. помітно зросла роль іноземних інвесторів.

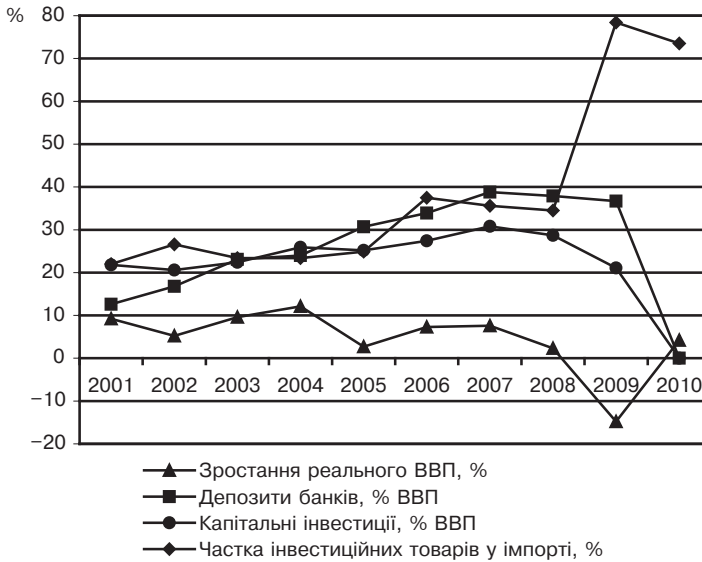
Загалом економіка України характеризується низьким ступенем міцності, про що свідчать відповідні показники (рис. 3), далекі від оптимальних. Отже, говорити про економічне зростання, а тим більше про якісний економічний розвиток, наразі не доводиться.

¹¹ <http://www.booz.com.media/iiploads/Beyond-Borders-Global-Innovation-1000.pdf>.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>).

Рис. 2. Динаміка джерел фінансування технологічних інновацій протягом 2000—2010 рр., млн грн

Джерело: складено за даними НБУ (<http://www.bank.gov.ua/>); Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua/>); Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (<http://me.kmu.gov.ua/>).

Рис. 3. Деякі показники стану економіки України, 2001—2010 рр.

Важливим напрямом забезпечення розвитку реального сектору економіки є інвестиції, особливо ПІІ, які не лише “підживлюють” виробництво, а й сприяють оновленню його технологічної бази.

Згідно з Доповіддю про світові інвестиції¹², перспективним напрямом є іноземні капіталовкладення в низьковуглеводневу економіку, що визначаються як передача ТНК технологій, практики або продукції приймаючим країнам через пайову (у формі ПІІ) і непайову участь ТНК, для того щоб у процесі їх власної й пов’язаної з нею діяльності та використання їхніх продукції й послуг генерувалося значно менше викидів парникових газів (ПГ), ніж у протилежному випадку. Іноземні інвестиції в низьковуглеводневу економіку включають також ПІІ для придбання низьковуглеводневих технологій, процесів і продукції або отримання доступу до них.

Низьковуглеводневі іноземні інвестиції є значними та мають колосальний потенціал. Так, за оцінками в 2009 р. тільки низьковуглеводневі ПІІ, які здійснювалися в три основні галузі: 1) виробництво електроенергії з використанням альтернативних/поновлюваних джерел енергії; 2) сектор рециркуляції; 3) виробництво екотехнологічної продукції (вітрових турбін, сонячних батарей, біопалива), становили близько 90 млрд дол. США. Зазначені галузі утворюють ядро нових ділових можливостей у низьковуглеводневій економіці. Згодом низьковуглеводневі інвестиції будуть здійснюватися в усі галузі, наприклад у міру впровадження ТНК технологій, що дають змогу скоротити викиди ПГ. Як потужне джерело інновацій і ноу-хау такі корпорації можуть відігравати істотну роль у поширенні низьковуглеводневих технологій у країнах, що розвиваються. Втім, процес поширення нової технології складний, тож багато таких країн стикаються з труднощами при розробці результативної політики.

Низка держав визначила розвиток партнерства і співробітництва державного й приватного секторів пріоритетним завданням уряду та усунула чимало перешкод на шляху розвитку державно-приватних партнерств (ДПП), запровадивши стимули для дослідників у створенні компаній “старт-ап” і полегшивши їх участь у діяльності подібних фірм за рахунок активізації залучення фінансування досліджень на ранній стадії та створення умов для венчурного фінансування. Багато країн створили необхідні правові й організаційні механізми, що стимулюють приватні компанії до укладення договорів на проведення досліджень і розробок із державними університетами й дослідницькими інститутами, які, у свою чергу, дістали можливість займатися технологічним консультуванням, працювати керівними співробітниками в приватних компаніях та набули право на інтелектуальну власність, отриману за державними замовленнями. Налагодження зв’язків у національній інноваційній системі стало головним пріоритетом політики цілого ряду

¹² Доклад о мировых инвестициях, 2010 год. Инвестиции в низкоуглеродную экономику: Обзор / UNCTAD: [Електр. ресурс]. — <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1584&lang=1>.

країн, а ДПП — основним політичним інструментом його реалізації. Виняткова значимість ДПП як ефективного інструменту реалізації інноваційної політики сьогодні визнається багатьма країнами ОЕСР, що знаходить відображення у видатках федерального бюджету, законодавчих ініціативах і виробленні нових програм.

Слід зазначити, що Україна істотно відстає від провідних країн у розвитку правових, організаційно-економічних і фінансових механізмів реалізації ДПП у інноваційній сфері, навіть у відповідному законі¹³ норми стосовно інноваційної діяльності відсутні. І хоча правова система України загалом надає певні можливості для використання нових правових, організаційно-економічних і фінансових інструментів підтримки програм ДПП, державні органи виконавчої влади мають досить обмежені можливості щодо їх застосування. При цьому слід зазначити, що ініційовані державою програми ДПП повинні активно доповнюватися ініціативами “знизу”. Даний процес є ознакою життєздатності системи “влада — бізнес”, тому державі не слід придушувати ініціативу з боку бізнесу спробами ввести жорсткі моделі партнерства.

У науково-технологічній та інноваційній сферах мотивація участі в партнерстві державного сектору обумовлена як загальними, так і специфічними цілями. До загальних цілей можна віднести економічне зростання та забезпечення конкурентоспроможності науково-технічної продукції й послуг; стимулювання інноваційної активності виробників високотехнологічної продукції й послуг; створення нових наукомістких фірм та підтримку малих і середніх інноваційних підприємств; залучення позабюджетних джерел фінансування.

На шляху подолання розриву між потенційними можливостями та кінцевими результатами інноваційного розвитку економіки важлива роль належить сучасним формам фінансового забезпечення інноваційної сфери — фінансовим інститутам, що створюються з участю держави з метою стимулювання процесів інноваційної діяльності та її комерціалізації. Практика функціонування цих інститутів¹⁴ показує, що завдання розвитку, які закладаються державою при їх побудові, не виконуються. Глибинні причини деформації полягають у порушенні принципів спадкоємності розвитку та конкретно-економічної обумовленості.

¹³ Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI: [Електр. ресурс]. — <http://zakon.rada.gov.ua/>

¹⁴ В найширшому значенні *інститут розвитку* — це організаційно-економічна структура, що сприяє розподілу ресурсів на користь проектів із реалізації потенціалу економічного зростання. Відмінностями зазначених інститутів від інших форм державної підтримки є 1) перерозподіл ресурсів на користь проектів розвитку, спрямованих на створення потенціалу економічного зростання у сфері інфраструктури, людського потенціалу, нових технологій та підтримку нових, поки що не домінуючих, секторів економіки, котрі мають потребу в початковій підтримці для свого розвитку; 2) наявність постійної організаційної структури й певних правил, що дає змогу інститутам розвитку здійснювати систематичну діяльність, створити чітку систему відповідальності й контролю; 3) інститути розвитку є некомерційними організаціями, а не способом збільшення частки держави в економіці; 4) їхня діяльність спрямована на розвиток приватного бізнесу в нових секторах економіки.

Так, державна підтримка розробок на конкурентній стадії розглядається світовим співтовариством як порушення заборони на підтримку підприємницької ініціативи. У світовій практиці частка державної підтримки такого інституту розвитку, як ДПП, зазвичай не перевищує 75 % на фундаментальні дослідження, 25 % на підтримку НДДКР, що виконуються в інтересах малих підприємств, та 10 % на підтримку дослідних робіт, які проводяться великими компаніями¹⁵.

Сьогодні існують такі інструменти активізації соціально-економічного розвитку: 1) реалізація проектів ДПП, спрямованих на зниження підприємницьких та інвестиційних ризиків, насамперед у сфері розвитку суспільної інфраструктури, на основі позабюджетного, “позабалансового” фінансування, необхідного для реалізації владних повноважень, із залученням приватного бізнесу на умовах розподілу ризиків; 2) формування системи стратегічного управління з метою узгодження бюджетної, грошової, структурної, регіональної й соціальної політик при розв’язанні системних внутрішніх проблем розвитку та надання відповіді на зовнішні виклики. Таку систему складають взаємопов’язані програми інституціональних перетворень, довго- й середньострокові прогнози розвитку економіки, науки й технологій, стратегії (енергетична, транспортна тощо) та програми розвитку ключових секторів економіки й регіонів, довгостроковий фінансовий план і система бюджетування за результатами. Причому стратегії розвитку окремих територій обов’язково повинні включати відповідний пакет інвестиційних проектів, фінансованих із використанням ДПП; 3) використання та створення інститутів розвитку державного й регіонального рівнів, орієнтованих на розв’язання конкретних системних проблем економічного зростання.

Головна мета інститутів розвитку — перерозподіл інвестиційних ресурсів у сектори, приплив приватного капіталу в які є ускладненим. Такі країни, як Німеччина, Японія, Китай, Південна Корея, створювали інститути розвитку у формі банків, агентств, корпорацій і фондів розвитку. Ключовим завданням інститутів розвитку в зазначених країнах є довгострокове фінансування суспільно значимих проектів, що сприяють економічному зростанню, розвитку нових галузей і виконанню соціально-економічних завдань. Узагалі такі інститути є в більшості країн — як розвинутих, так і тих, що розвиваються. Наймасштабнішою є діяльність універсальних банків розвитку, котрі можуть виконувати практично весь спектр завдань. У деяких країнах зазначені банки також координують діяльність інших національних фінансових і нефінансових інститутів розвитку.

Країни-лідери стоять на порозі чергової технологічної революції. Для країн, що завершують ринкові перетворення, складається драматична ситуація: з одного боку, їм потрібно освоїти техніко-економічну парадигму, яка в країнах-лідерах добігає кінця, з другого — імітація норм та інститутів цієї парадигми призводить до

¹⁵ Science and Technology and Industry Outlook: Drivers of Growth — Information Technology, Innovation and Entrepreneurship / OECD. — Paris, 2001; Science, Technology and Industry Outlook 2006 / OECD. — Paris, 2006.

втримання країн, що відстають, у пастці наздоганяючого розвитку. Отже, доцільно обрати змішану стратегію, що включає елементи модернізації в частині широкого використання передових технологій зрілої (інформаційно-комунікаційної) техніко-економічної парадигми та пріоритети випереджального розвитку нового технологічного укладу.

У цьому контексті вирішення зазначених питань в Україні можливе в таких дев'яти напрямках.

1. Уряд як основне джерело фінансування наукових досліджень повинен створювати умови для зростання конкуренції всередині науково-дослідної системи з допомогою фінансових інструментів, зокрема пайового субсидування на конкурсній основі, для того щоб змістити акцент на кінцевих споживачів шляхом залучення їх до процесу та наділення більшими повноваженнями. Метою організації конкурсів має бути відкриття доступу до фінансування досліджень усім інститутам, залежно від якості їхніх заявок на реалізацію науково-дослідних проєктів. Маючи у своєму розпорядженні масштабну науково-дослідну систему, Україна може проводити конкурси як між організаціями, так і всередині їх (наприклад, між інститутами НАНУ).

2. Необхідно вжити заходів для того, щоб державне фінансування НДДКР краще відповідало потребам виробничого сектору й суспільства загалом. Один із варіантів виконання цього завдання — пайове субсидування на конкурсній основі, що виявляє прикладні дослідження, котрі становлять інтерес для виробничого сектору. Таке субсидування може стати інструментом, який компенсує спад небюджетного фінансування НДДКР.

3. У стратегічних документах обов'язково мають бути прописані механізми та заходи щодо зміщення відповідальності за фінансування й проведення НДДКР у бік приватного сектору. Насамперед це стосується виробників споживчих товарів.

4. Потрібно створити адекватні стимули та забезпечити підтримку діяльності з комерціалізації. Схему розподілу доходів від прав на інтелектуальну власність можна побудувати таким чином, що всі включені в неї гравці будуть зацікавлені брати участь у комерціалізації результатів науково-технологічних досліджень. Також варто надати більшої юридичної сили контрактам і трудовим договорам, методичним рекомендаціям із розподілу комерційних доходів, підвищити прозорість мінімальних ставок оплати робіт із приватних контрактів та схем преміювання за розвиток комерційної діяльності.

5. З позицій Міністерства фінансів повинні бути чітко зафіксовані умови: при наданні податкових пільг, котрі стимулюють інновації, треба оцінювати їх ефективність. Адже багато пільг не діють не тому, що не затребувані бізнесом, а через неефективне адміністрування. Можна застосувати досвід Росії, де в рамках так званого примусу до інновацій уряд доручив великим компаніям із державною участю (“Ростехнології”, “Росатом”, “Роснафта”, ФСК ЄЕС, “РАТ ЄС Сходу”) розробити програми інноваційного розвитку. На кінець 2010 р. ці компанії підготували

концепції своїх програм, щоправда тільки дев'ять із них були опрацьовані достатньою мірою. У свою чергу, Міністерство економічного розвитку Росії розробило та направило зазначеним компаніям методичні рекомендації з розробки даних програм. Зокрема, компаніям радять провести технологічний аудит, тобто проаналізувати свій стан та порівняти його зі станом аналогічних підприємств за кордоном. На підставі такого аналізу компанії повинні підготувати пропозиції щодо освоєння нових технологій, розробки й випуску нових продуктів, упровадження інновацій в управління, а також передбачити збільшення своїх видатків на НДДКР до рівня провідних компаній світу.

6. Треба розвивати справді активні регіональні технологічні венчурні фонди (цю рекомендацію можна випробувати в рамках регіональних пілотних проєктів). У ряді регіонів розпочато діяльність із комерціалізації науки, технологій і інновацій¹⁶, утім, вона найчастіше гальмується через відсутність фінансової підтримки на ранніх стадіях освоєння ринку. Такі фонди могли б зарадити цій ситуації. Цільовою групою для них можуть стати технологічні компанії (завдання — фінансування початкових стадій спільної діяльності малого або середнього підприємства та регіональної державної науково-дослідної організації з комерціалізації науки й технологій), які базуються в регіоні, компанії “сарт-ап”, створені державними науково-дослідними організаціями, й технологічні малі й середні підприємства.

Особливість діяльності венчурних фондів в Україні полягає, по-перше, в тому, що інвестори купують як мінімум контрольний пакет об'єкта інвестування. По-друге, на відміну від розвинутих країн, де венчурний капітал орієнтується на високотехнологічні галузі, в нашій країні найбільші венчурні інвестиції вкладено в підприємства торгівлі, харчової промисловості, виробництво споживчих товарів. Водночас, за даними “Інвестгазети”¹⁷, фонди, котрі спеціалізуються на фінансуванні “зелених” проєктів та мають у своєму розпорядженні сотні мільйонів євро, не поспішають розпочинати роботу в Україні. Зокрема, через високий, за європейськими мірками, рівень корумпованості проєктів, що проходять під управлінням державного сектору; занадто велику кількість питань, вирішення яких повністю залежить від державних органів (“зелений” тариф, виділення ділянок землі, передача прав користування об'єктами реалізації проєктів, включення в електричні мережі нових генеруючих потужностей тощо)¹⁸.

¹⁶ В інформаційних повідомленнях на сайтах помітна інформація щодо дії таких венчурних інвестиційних фондів: ЗНВПФ “Пріоритет Ріал Істейт”, ЗНВПФ “Фонд Регіонального Розвитку”, ЗНВПФ “Фінансовий Інжиніринг”, ЗНВПФ “Поступ Капітал Інвестмент”, ЗНВПФ “Пріоритет Девелопмент Проджектс”, ЗНВПФ “Агро Перспектива”, ЗНВПФ “Агрі Синергія”, ЗНВПФ “Стратегії Розвитку”, ЗНВПФ “Пріоритет Фінансові Інновації”.

¹⁷ Муравський Д. Це не привід пишатися // Інвестгазета. — 2011. — № 15 (780). — С. 31.

¹⁸ Згідно з Директивою ЄС № 2001/80, до якої Україна повинна приєднатися після підписання 15 грудня 2010 р. протоколу про приєднання до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, істотно обмежуються викиди для спалюючих установок потужністю більше 50 МВт, а також терміни експлуатації таких установок, що не відповідають жорстким європейським вимогам.

7. З огляду на плани реалізації національних проектів, що дасть змогу синтезувати бюджетні й матеріальні потоки, є доцільним фінансування пріоритетних національних проектів (програм) як ефективного інструменту державної інвестиційної політики.

8. Потрібно переглянути гранично лібералізований режим вивозу із країни державного й приватного, акціонерного, в т. ч. банківського, капіталу. Цей режим доцільно модифікувати в напрямі доповнення його змісту завданнями інноваційного забезпечення економічного розвитку української економіки та обмежити власне “втечу” капіталу в різних, зокрема прихованих, його формах.

9. Необхідно активізувати діяльність Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації, функції якого мають бути орієнтовані на створення в Україні розвиненого ринку інновацій та нових засобів виробництва, а також формування інфраструктури для просування новітніх технологій і продуктів у соціальну сферу.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити таке. Сьогодні як на національному, так і на багатосторонньому рівнях проводиться робота з пошуку механізмів реформи фінансової системи та усунення слабких місць, що стали підґрунтям для глобальної фінансової кризи. Ці зусилля матимуть значний вплив на потоки ПІІ. Зокрема, приділяється увага злагодженості міжнародних фінансової й інвестиційної систем, механізмам їх взаємодії. Хоча розвиток цих систем відбувається паралельно, обидві вони регулюють коротко- й довгострокові транскордонні потоки капіталу.

На жаль, в Україні на державному рівні взагалі не обговорюється важливість створення таких систем регулювання, які заохочують інновації, ефективні з погляду економічного й соціального розвитку, та накладають розумні обмеження на інновації, сумнівні в соціальному плані. Між тим належне регулювання може збільшити обсяг результативних інновацій.

Інноваційний розвиток не може бути пов'язаним лише з державним бюджетом, він повинен відбуватися переважно за рахунок формування попиту на дослідження й розробки з боку недержавного (приватного) сектору економіки. Їх партнерство має стати ключовим компонентом інноваційної політики України: в разі правильної організації, воно забезпечить більшу віддачу від капіталовкладень у державні дослідження, створить передумови для стійкого інноваційного розвитку, що є стратегічним фактором економічного зростання.

В умовах постійного перевищення ставки рефінансування над рівнем рентабельності обробної промисловості для того щоб реалізувати наявний науково-технологічний і виробничий потенціал, повинні запрацювати спеціалізовані кредитні інститути: банки розвитку, інвестиційні, інноваційні, венчурні й науково-технологічні фонди, що забезпечать цільове фінансування перспективних і соціально значимих сфер економіки під прийнятні для них процентні ставки. Поряд із цим необхідна розвинена інфраструктура підтримки інноваційної активності: науково-технологічні центри, технопарки, технологічні кластери. Хоча в останні роки в

Україні створено низку таких інститутів, вони нечисленні й малопотужні та в разі поступаються стандартам передових країн; ситуація погіршується внаслідок низької якості й некомпетентності інноваційного менеджменту. Взагалі такі інститути в країні можна ідентифікувати в рамках проведення відповідних досліджень, оскільки в урядових колах про них взагалі не йде мова, тому й статистика відсутня.

Стратегічно важливим завданням вбачається розробка й реалізація державної програми технологічної модернізації промисловості, спрямованої на створення випереджального стратегічного наукового заділу, масиву новітніх технологій; відновлення виробничого потенціалу; розширення використання надійних і ефективних традиційних технологій. У рамках стратегій розвитку галузей промисловості України базовими мають бути програми технологічного розвитку, що за відповідної організації системи управління проектами можуть забезпечити розв'язання комплексу проблем споріднених галузей щодо забезпечення належної якості сировини, матеріалів, технологічного устаткування, продукції та масштабів її випуску на всіх стадіях процесу — від формування вимог до наукових розробок і серійного випуску продукції.